

Subject Area
Turkish Folklore

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 103
PP: 3510-3518

Arrival
10 August 2022

Published
26 October 2022
Article ID Number
64965

Article Serial Number
24

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/sss.64965>

How to Cite This Article
Yılmaz, B. (2022). "Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Mert ve Namert Kavramları"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:103; pp:3510-3518

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Mert ve Namert Kavramları

The Concepts of Manful and Craven in Ashik Şenlik's Poems

Bora Yılmaz¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Van, Türkiye

ÖZET

Mert ve namert kavramları sosyal hayatta sıkça karşımıza çıkan olgulardır. Bu kavramlardan türeyen mertlik ve namertlik de insanoğlunun karakterinde yer alan özelliklerdir. Mert olmak ne kadar çok takdir edilen bir özellikse namertlik de bir o kadar nefret edilen ve hor görülen bir özelliktir. Sosyal hayatın kendine en çok yer bulabildiği ve sosyal hayatın yansımalarının en çok işlendiği şiir türü halk şiiri ve âşık tarzı şiir geleneğidir. Buna bağlı olarak bu iki şiir türünde, mert ve namert kavramları sıkça ele alınıp işlenmiştir. Mertlik övülürken namertlik yerilmiştir. Âşık şiirinin zirve şahsiyetlerinden biri olan ve hayatını da karakterli, dürüst ve mertçe yaşayan Âşık Şenlik, şiirlerinde bu kavramlara oldukça fazla yer vermiştir. Bu çalışmada Âşık Şenlik'in şiirlerinde mert ve namert kavramlarını nasıl ele alıp işlediği üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı yaşadığı dönemde karşılaştığı mertçe ve namertçe tutumlara karşı Şenlik'in nasıl bir tavır aldığını gözlemlemek ve bir söz ustası olarak bu durumları nasıl ifade ettiğini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık Geleneği, Âşık Şenlik, Mert, Namert

ABSTRACT

The concepts of manful and craven are the phenomena that we encounter frequently in social life. Courage and cowardice derived from these concepts are the characteristics of human beings. Being manful is a trait that is highly appreciated, while being craven is a trait that is hated and despised. The type of poetry in which social life finds the most place for itself and the reflection of social life is processed most is folk poetry and poetic tradition of minstrel style. Accordingly, the concepts of manful and craven in these two types of poetry are frequently discussed and processed. While manful is praised, craven is condemned. Ashik Senlik, who is one of the top figures of ashik poetry and lives his life with character, honesty and bravery, has given a lot of space to these concepts in his poems. In this study, it will be focused on how Ashik Senlik deals with the concepts of manful and craven in his poems. The aim of the study is to observe what kind of attitude Senlik took against the manful and craven attitudes he faced during his lifetime and to determine how he expressed these situations as a wordsmith.

Keywords: The Tradition of Minstrelsy, Ashik Senlik, Manful, Craven

1. GİRİŞ

Sözlüklerde mert kavramı "1-)Yiğit, cesur (kimse), bahadır, kahraman, şecî 2-) Güvenilir, sözünün eri, mürüvvetli, hamiyetli (kimse) 3-) Adam, insan" (URL-1); "Yiğit 2-) Sözünün eri, güvenilir (kimse), erkek" (URL-2) şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşılık olarak namert kavramı da "Korkak, alçak, mert olmayan" (URL-3); "Sözünün eri olmayan, insanlıktan mahrum, güvenilmeyen, korkak, alçak (kimse)" (URL-4) şeklinde ifade edilmekte ve açıklanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca mertlik ve namertlik sosyal hayatın bir gerçeği olarak insanın olduğu her yerde var olmuştur. Mertlik ve mert insanlar takdir edilip övülürken; namertlik ve namert kişiler de hor görülmüş ve sevilmemiştir.

Âşıklık geleneğinin sosyal hayatın içinden çıktığı ve sosyal hayatı olduğu gibi yansıtabilmesinden dolayı mertlik ve namertlik kavramları bu geleneğin içinde oluşan şiirlerde sıkça yer bulabilmişlerdir. Söz ustası olan âşıklar mertlik için en güzel, en süslü ve en veciz ifadelerini kullanmakla beraber namertlik için de söz söylemedeki hünerlerini konuşturmuş ve namertliği en yerici sözlerle olumsuzlamışlardır. Bu bakış açısı Anadolu halk bilgeliğinin ve yaşam felsefesinin bir yansımasıdır (Özel 2007). Bu gelenek içerisinde mert(lik) ve namert(lik) kavramlarının nasıl ele alınıp işlendiğinin bazı örnekler şu şekilde yer almaktadır:

"Namert kapısına gider eğri yol

Gidip o namerde olmayasın kul

Er yiğidin kulübesin ara bul

Muhannetin sarayına yıkılma

Cahilin vadine kanma yalandır

Kâmilin her sözü derde devadır

Mert yiğidin zehri derde şifadır

Namerdin balından olur bıkıлма” (Posoflu Âşık Zülali)

Âşık Zülali, hem sözlük hem de mecaz anlamı ile namerdin kapısına giden yolun bile eğri olduğunu ifade etmekte ve hiçbir şart ve kayıt altında namertlere kul köle olunmamasını tembih etmektedir. Şiirin devamında merdin zehrinin bile şifa olduğunu ama namerdin balının zararlı olduğu ve bıkkınlık verdiğini dile getirmektedir.

“Mert elinden sille yedim gam değil

Namerdin dilinden kem yâremiz var

Ben merdi hoş dedim felek namerdi

Düştük bir davaya mahkememiz var” (Bayburtlu Hicrâni)

Hicrâni bu dörtlüğünde mert elinden yenen silleinin önemli olmadığını dile getirirken namerdin sözünün bile insanı derinden yaraladığını ifade etmektedir.

Âşık tarzı şiir geleneği içerisinde yapılacak geniş bir literatür taramasında mert(lik) ve namert(lik) kavramlarını ele alıp işleyen çok sayıda şiire rastlanabileceği muhakkaktır. Halk irfanı içerisinde bu kavramlara bakış açısını görmek ve âşıkların bu kavramları işleme şekillerini tespit edebilmek adına bu tür tespit, tasnif ve tahliller çok önemlidir.¹

Bu çalışma bir literatür çalışması olup kaynak eser olarak *Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı* (Alptekin ve Coşkun 2006) adlı çalışma kullanılmıştır. Şiirlerin diline müdahale edilmemiş kaynak eserde oldukları şekilleri ile çalışmaya aktarılmıştır.

2. ÂŞIK ŞENLİK

1850’li yıllarda doğan Âşık Şenlik 1913 yılında vefat etmiştir. Bâdeli âşıklardan olduğu kabul edilen Şenlik, âşıklık sanatını üst düzeyde temsil etmeyi başarmıştır. Âşık Şenlik, âşıklık geleneği içerisinde zirve isimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde dahi Şenlik’in etkisi ve tesiri sürmektedir. Kendine ait bir (e)kol oluşturma başarısı ve derinliği gösteren Âşık Şenlik Kars ve Ardahan başta olmak üzere çevre illerdeki hatta Gürcistan ve Azerbaycan âşıklarını da etkilemiştir (Alptekin ve Coşkun 2006; Aslan 2007). Karapapak/Terekeme ağız özellikleri Âşık Şenlik’in de bir Karapapak/Terekeme Türkü olması nedeniyle Şenlik’in şiir dilinde tüm zenginliğiyle ön plana çıkmaktadır (Yıldırım 2018: 447). Düzenli bir eğitim almadığı bilinen âşık, gelenek içerisinde kendini çok iyi bir şekilde yetiştirmiş, halk kültürü ve halk irfanından çok fazla istifade etmiş ve kendi kişisel karakterinin hususiyetleri ile beraber hem âşıklık sanatını zirveye taşımış hem de örnek bir yaşam sürmüştür. Dinî ve tasavvufî yönü de bulunan Şenlik, örnek yaşamı ve şiirlerinin derinliğinden dolayı hem halk hem de âşıklar arasında “Baba Şenlik” olarak adlandırılmaktadır.

Millî ve manevî konulardaki hassasiyeti ile tanınan ve bilinen Âşık Şenlik, yaşadığı dönemde yazmış olduğu şiirlerle Ruslara karşı direnişi ateşlemiş, millî bilincin ve millî ruhun şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır (Çobanoğlu 1999; Gökşen 2012). Yaşadığı dönemin ve coğrafyanın ruhunu özümseyen ve temsil eden âşığın sanat kaderi de bu özelliklerine bağlı olarak gelişmiş ve en yüksek noktasına ulaşmıştır. Yaşadığı dönemin siyasi gerginliklerine dikkati çekmiştir. Âşık Şenlik’in şiirlerinin birçoğu bilinçli bir vatanseverliği, millî ve dinî duyguların gelişimine çağırın şiirlerdir (Asker 2019: 103).

Yaratılışı itibari ile sert bir mizaca ve karaktere sahip olan Âşık Şenlik (Alptekin ve Coşkun 2006: 445) günlük sosyal hayatı içerisinde de yanlışlara karşı her zaman direnç göstermiştir. Kendisinin yaşamış olduğu ya da dolaylı olarak kendisine yansıyan her olumsuzluğa tepki göstermiş namertlere ve namertliğe karşı en keskin sözlerle mücadele etmiştir. Buna karşın etrafındaki mert insanlara karşı en güzel sözlerle şiirlerini yazmış ve mertlik kavramını şiirlerinde en veciz şekilde dile getirmiştir. Şiirlerinde bu kavramları bu kadar çok işlemiş olması kendi hayatında mertlerle ve namertlerle çok sık karşılaştığının bir göstergesidir. Kendisi mertçe yaşayan Şenlik maalesef mert düşmanlara sahip olamamıştır. Revan’a gittiği bir düğünde kendisini çekemeyen hasımları tarafından zehirlenerek öldürülmüş (Alptekin ve Coşkun 2006: 77-80) olması da kendisine yapılan son namertçe davranış olarak tarih kayıtlarına geçmiştir.

¹ Bkz. Sağlam, S. (2017). “Mahtumkulu’nun Şiirlerinde Mert ve Namert Tipi”, *bilig Dergisi* S. 82 ss. 303-327; Sağlam, S. (2010). “Anadolu ve Türkmen Sahası Edebiyatlarında Mert ve Namert Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 779-784; Özel, M. (2007). “Halk Şiirinde Mertlik”, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-ozel/halk-iirinde-mertlik-4209> (Erişim: 09.10.2022).

3. ÂŞIK ŞENLİK'İN ŞİİRLERİNDE MERT VE NAMERT KAVRAMLARI

Âşık Şenlik şiirlerinin içerisinde yer yer zıt anlamlı sözler kullanarak şiirlerinin zenginliğini ve sanatsal güzelliğini artırmaktadır. Zıt anlamlı sözcüklerin çok varyantlı olması dilin imkânlarını daha da verimli şekilde kullanmasına katkı sağlamıştır (Asker 2019: 101). Bu açıdan bakıldığında şiirlerinde birbiri ile zıt anlamlar içeren mert ve namert sözcüklerinin de aynı şiirde aynı dörtlükte hatta aynı mısra da kullanıldığı görülmektedir.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde aksiyoner bir tavır, doğal söyleyiş, saz melodisinin ahengine uygunluk, canlı konuşma diline yakınlık vardır. Duygu ve düşüncelerini çekinmeksizin ve korkusuzca söyleyebilmesi onun şiir dilinin temel özellikleri oluşturmaktadır (Asker 2019: 97). Sosyal hayatta sıkça karşımıza çıkmakta olan mert ve namertlik olgularını da Şenlik şiirlerinde aksiyoner, doğal, eleştirel ve korkusuzca dile getirmektedir. Şenlik'in şiirlerindeki bu samimi, içten ve duygu dolu tavırların bir neticesi olarak o, şiirlerinde dua ve beddua'ya yer vermiş, sevdiği insanlara dua ederken kızdığı kişilere ve olaylara beddua ederek tepkisini göstermiştir (İçel 2009: 19). Aynı şekilde Şenlik şiirlerinde mert ve dürüst insanlara dua edip övgüler söylerken namert ve dürüst olmayan kişilere de beddua etmekte ve olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Alkış ve kargış olarak niteleyebileceğimiz bu sözcükler aynı zamanda Şenlik'in içinde yaşamış olduğu toplumun karakterinden beslendiğini ve o kültürü yansıttığını da göstermektedir.

Âşık Şenlik'in divânında yer alan mert ve namert kavramlarının geçtiği şiirler divândaki sıralarına göre ele alıp değerlendirilmeye çalışılacaktır. Şiirin tamamı mert ve namert kavramları ile ilgiliyse şiirin bütünü; şiirin sadece belli bir kısmı mert ve namert kavramları ile ilgiliyse ilgili dörtlük(ler) buraya alınmıştır. Bu bölümde işlenen şiir ve dörtlüklerin tamamı ekler kısmında ayrıca yer almaktadır.

“Eyi Rabbim bu dünyada *namerdi* şad eyleme

Merdi gözden cüda salıf gönülden yad eyleme

Möhübbetli müminneri sahla öz penahında

Mahşer günü mücrim edif galbini od eyleme” (s. 104).

Bu dörtlük bir alkış kargış ya da diğer bir ifadeyle dua ve beddua içermektedir. Şenlik, Rabbinden bu dünyada (ve doğal olarak diğer dünyada da) namert birinin mutlu, huzurlu ve neşe dolu bir hayat geçirmemesini niyaz etmektedir. İlk mısraya zıtlık yaratacak şekilde ikinci mısra da ise mert kişiler için Allah'tan bir dua ve talebi vardır. Mert kişi ya da kişilerin gözden uzak olmasını, bunun tabii neticesi olarak da “gönülden yad eyleme” diyerek “gönülde yabancı olmamalarını” talep etmektedir. Bu ifade “Gözden irak olan gönülden de irak olur.” atasözünü çağrıştırmaktadır. Doğal olarak arzu edilecek şey mert kişilerin göz önünde olup gönülde var olmaları, buna karşın namerdin gözden de gönülden de uzak olması arzulanır.

“*Namerdlerin* kanadıynan uçmam Allah kerimdi

Coşkun suya köprü olsa geçmem Allah kerimdi

Teklif etse yiyebilmem, *namerdlerin* nanını

Suyu ab-ı kefsen olsa içmem Allah kerimdi

Yeni yaha devlet bulsa, danışar yeke hana

İnsana merah getirir oh kimi değer cana

Sadri mermer ağ otağı, olsa da Mescit hâne,

El uzadıp gapısını açmam Allah kerimdi

Şenlik diyer bir zamannar çoh sürdüm zevk ü sefa

Ol Huda'mın emri budur goy çekem cevr ü cefa

Bizi yaradan Allah'dı Hak Muhammet Mustafa

Emrine ki muntazıram şaşmam Allah kerimdi” (s. 110).

Âşık Şenlik bu şiirinin sadece ilk dörtlüğünde iki kez namert sözcüğü kullanmış olmakla beraber şiirin bütünü namertlere olan tutum, davranış ve bakış açısını yansıtmaktadır. Çok keskin ifadeler içeren bu şiirde, Âşık Şenlik'in karakterinin yansması görülmektedir. Âşık Şenlik sadece âşıklık sanatında zirve değildir; o karakter

olarak da bir zirveyi temsil etmektedir. Zaten hayatı detaylı bir şekilde incelediğinde bu karakter birçok kez kendini göstermektedir. Neredeyse nefret seviyesine varacak şekilde namert, ahlâksız, tutarsız ve bunlara benzer özellikler taşıyan kişilere karşı olan olumsuz tavrı ve bakış açısı nettir. “Köprüden geçene kadar ayıya dayı diyeceksin” atasözünde yansıtılan hayat felsefesine karşın Âşık Şenlik dik duruşu temsil etmekte, hayati derece de önemli olacak meselelerde dahi namertlere karşı mihnet altına girmemeyi kat’i bir prensip olarak benimsemektedir. Şenlik’in bu vakarlı ve tavizsiz tutumunu bu şiirin tamamında görmekteyiz. Şenlik, “Geçme namert köprüsünden ko aparsın su seni / Yatma tilki gölgesinde ko yesin aslan seni” anonim ifadesinde yansıtılan hayat felsefesini benimsemiş hem hayatında hem de şiirinde en veciz şekilde bunu yansıtmaya çalışmıştır.

Bu şiirinde namertlerin vesile olacağı hiçbir işe evet demeyeceği ve yapmayacağı “*Namerdlerin* kanadıyan uçmam; Coşkun suya köprü olsa geçmem; Teklif etse yiyebilmem; Suyu ab-ı keşer olsa, içmem; El uzadıp gapısını açmam ” ifadelerinde çok net bir şekilde görülmektedir. Bu tavır ve tutum yanlışların, ahlâksızlığın ve kaypaklığın sel olup aktığı bir dünyada bir meydan okuyuştur. Şenlik bu şiirde bu meydan okuyuşu en üst perdeden yapmaktadır. Şenlik hem bir söylem hem de bir eylem insanıdır. Şenlik’in bu pervasızlığı sadece şiirlerini süsleyen sözler değildir; bu tavır onun hayatının bir gerçeğidir. Yine bu şiirde dikkat çeken bir nokta da Şenlik’in dayanak noktasıdır. Şenlik’in ruh dünyasında namertlere karşı ve onların vesile olacağı hiçbir şeye evet dememesinin dayanak noktası, onun Allah’a olan inancıdır. Neredeyse her mısrasının sonunda “Allah kerimdir” diyerek hem dayandığı noktayı ısrarla dile getirmekte hem de Allah’ın “kerim” sıfatıyla ona karşı lütfkâr ve namertlere karşı pervasız tavrına karşın Allah’ın kendisine yardımcı olacağına inanmaktadır. Şenlik, bir hayat felsefesi olarak namert insanlara, düşmanlarına ve yanlışlıklara karşı olabildiğince dik durmayı başarırken eğilmesi gereken tek yerin de Allah’ın huzuru olduğunu da göstermektedir.

“Sefil Şenlik aşka gelif gam libasın biçdiri

Özünü bilmiyen kimse insana gangusduru

Açma *namerd* bohçasını mal-ı metah gösteri

Alıban satanı yohdur boş bezirgândı gelen” (s. 119).

Şenlik’in başka bir şiirine ait olan yukarıdaki dördünlüğün son iki mısraı namertlerle ve namertlikle ilgilidir. İkinci mısradaki kendini tanımayan, kendini bilmeyen insanın başkalarına ve özellikle de kâmil insanlara “kan kusturacağı”na işaret edilmektedir. “Kan kusturmak” deyiminin anlamının “çok büyük sıkıntı ve eziyet çektirmek” olduğu düşünüldüğünde kendini bilmeyen kişilerin topluma ve insanlara sıkıntı, eziyet ve sorunlar getirdiği görülmektedir. “Açma *namerd* bohçasını mal-ı metah gösteri” mısraı içerisinde insanlara namertlere karşı almaları gereken bir tutum tavsiye edilmektedir. Burada yer alan “*namerd* bohçası” ifadesinden bu tür kişilerin zihin dünyası ve dolayısıyla buradan da dillerine yansıyan sözler kastedilmektedir ki dil zaten ruhun ve zihnin aynası olarak kabul edilmektedir. Kâmil, dürüst ve mert insanların tevazu sahibi olduğu ve bundan kaynaklı olarak kendilerini ve kendilerine ait birçok güzel hususiyetleri bile sakladıkları bilinmektedir. Fakta olgunluğa erememiş, namert ve sığ insanların ise hemen hemen her yerde herkese karşı neleri var neleri yoksa her şeylerini yalan yanlış anlattıkları ve sergiledikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak bu mısradaki bu tür insanlarla muhabbet edilmemesi ve bir anlamda içi yanlışlarla dolu zihin ve ruh dünyalarını ulu orta sergilemelerine imkân tanınmaması tavsiye edilmektedir. “Alıban satanı yohdur boş bezirgândı gelen” mısraı da üçüncü mısranın bir devamı niteliğinde olup namertler eli boş, müşterisi olmayan bir bezirgâna benzetilmiştir.

Tasavvufî bir kimliği de bulunan Âşık Şenlik’in bu mısralarında tasavvuf kültürünün izleri de görülmektedir. Belli bir olgunluğa eren kâmil insanların sırlarını ve güzel hususiyetlerini ifşa etmekten hayâ ettikleri tasavvuf kültürü içerisinde sıkça zikredilir. Buna karşın sığ insanların ise zihnen ve ruhen olgunlaşmamalarına rağmen sürekli konuşukları ve boş bir “ben” deryasında çırpındıkları ifade edilir.

“Dünyadan bihaber olan gezer ahlı havayı

Namerdinen yoldaş olan sürmez zevki sefayı

Düşmüşem gurbet ellere çekmem cevr ü cefayı

Eylik etsez eyliğiniz itirmem yağın bilin” (s. 123).

Burada ikinci dördünlüğü yer alan şiirin bütününe bakıldığında Şenlik’in yine yanlış ve eksik bulduğu şeylere karşı bir tutum ve davranışının yer aldığı görülmektedir. Hayatındaki tüm zorluk ve sıkıntılara karşın dik duruşundan asla taviz vermeyen Şenlik bu şiirinde de kendi hayat felsefesini yansıtmaya çalışmaktadır.

Yukarıdaki dördünlüğün ikinci mısraı namertlerle kurulacak ilişki üzerinedir. “*Namerdinen* yoldaş olan sürmez zevki sefayı” mısraı anlaşılması ve izahı kolay bir mısradır. Namert insanlarla kelimenin hem mecazi hem de sözlük

anlamı ile yola çıkılmaması tavsiye edilmektedir. Böyle bir yolculuğun asla keyifli olmayacağı ifade edilirken aslında bu anlamdan daha da ötesi zevk ve sefa bir yana böyle bir yolculuğun hiçbir anlamda güvenli olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Birkaç açıdan bakıldığında namert birinin yolda kişiye nasıl bir zarar vereceği, nasıl bir hıyanet içinde olacağı bilinemez. Bununla beraber namertlerin en büyük özelliği de yola çıktıklarını yolda bulduklarına satmalarıdır. Namertler için en önemli vasıflardan birisi kendi menfaatleridir. Bu tür kişilerin kendi çıkarları için yapmayacakları hiçbir şey yoktur.

“Gönül bir kes sana itimat etse

Bilesen ki onun zatı yahşdı

Namerd leyl ü nehar pılav yedirse

Merdin guru muhabbeti yahşdı” (s. 150).

Buraya ilk dörtlüğünü aldığımız üç kıtalık şiirin genelinde Şenlik bir tutumdan ve bir tercihten bahsetmektedir. Diğer dörtlükte yer alan “Boş gafa adamdan yüreği daşdan / Bednazar gomşudan kötü yoldaşdan / Gadir bilenlerin iti yahşdı” ve “Çörehsiz otağdan meyvasız bağdan / Çayır çimenlerin otu yahşdı” mısraları Şenlik’in yaşam felsefesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın bir göstergesi olarak yukarıdaki dörtlüğün son iki mısrasında namerd zengin ve mükellef sofrasına karşın mert bir adamın sade sofrasının daha efdal olduğu ifade edilmektedir. Namert kişinin zengin sofrası ihtimal ki bir tuzak, yarın başa kalkılacak bir ikram ya da bir aldatmaca olabilir. Yahut bu ihtimallerin hiçbiri olmasa dahi namerd sofrasında oturmak, onun meclisinde bulunmak hiçbir halde uygun değildir ve tercih edilmemelidir. Buna karşın sade bir sofraya ki yerine göre o dahi olmayabilir ama mert bir adamın muhabbeti, sohbeti ve varlığı bir namertle kıyaslanmayacak ölçüde kıymetlidir.

“Kavga günü *namerd* sapa yer arar

Er olan göğsünü düşmana gerer

Cem-i ervâhbiznen meydana girer

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana” (s. 203).

Bu dörtlük Âşık Şenlik’in “Doksan Üç Koçaklaması” olarak bilinen şiirine aittir. Bu şiir 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan sonra başlayan kırk yıllık esaret dönemi içerisinde yazılmıştır. Âşık Şenlik 24 Nisan 1877 yılında Rusların işgal girişimi ile başlayan savaşta, Ruslara karşı Müslüman Türk ahaliyi cesaretlendirmek ve harekete geçirmek için “Ehl-i İslâm olan işitsin bilsin /Can sağ iken yurt vermeniz düşmana/ İsterse Uruset ne ki var gelsin / Can sağ iken yurt vermeniz düşmana” dörtlüğü ile başlayan bu şiirini söyler (Kırzioğlu akt. Çobanoğlu 1999: 90). Âşık Şenlik’in söylediği bu koçaklama yazılı bir metne dönüştürülür ve yöre halkının ihtiyaç duyduğu moral, birlik ve beraberlik ruhunu güçlendirmek için çevre il, ilçe ve köylere gönderilir (Şahin akt. Çobanoğlu 1999: 90). Ayrıca düşmanla savaşmak üzere toplanan meşhur “Kars Gönüllü-Atlıları” tarafından marş olarak okunur (Kırzioğlu akt. Çobanoğlu 1999: 90). İşgal döneminde Âşık Şenlik’in bu ve buna benzer pek çok şiiri vardır. Âşıkların sosyokültürel işlevleri düşünüldüğünde özellikleri milli ruhun ve milli bilincin şekillenmesinde çok önemli işlevlerinin olduğu görülmektedir (Gökşen 2012; Yılmaz 2018).

Dörtlüğün ilk mısraında bir kez namert ifadesi geçmektedir. Burada da namert kişi ya da kişilerin zor günde, savaş gününde, kavga gününde gerçek yüzlerinin ve gerçek karakterlerinin ortaya çıkacağı, gözden kaybolarak en tenha yerlere saklanacakları ifade edilmektedir. İkinci mısra da mert anlamına gelen “er” sözcüğü kullanılmış ve mert insanında gözünü kırpmadan düşmanla göğüs göğüse çarpışacağı ifade edilmiştir.

“Geydirir çılpçağı yedirir aca

Mevla’m nasib etsin gideceh haca

Padişahlar bahar başında taca

Götürer gısmetin düğün toy çeker

Terif desem hoş yaraşır destana

Bu cenk ile Nuh tufanı sesdene

Namerd gullar mihnet ile islene

Zulüm-kârlar gazabınnan vay çeker

Canım gurban olsun böyle aslana

Bursa yasdıhlara paşa yaslana

Tavlasında kehlen atlar beslene

Kendi vezir paşalarla tay çeker” (s.242-243)

“Boy Çeker” başlıklı bu şiirin içerisinde mert kavramının hiç geçmemesi ve namert kavramının bir kez geçmiş olmasına karşın şiirin tamamı mertlik kavramının ruhunu yansıtmaktadır. Bu şiiri Âşık Şenlik tarafından Dede Bey’e ithafen yazılmıştır ve bir hakkın teslimidir. Dede Bey, 1855 - 1867 yılları arasında merkezi Çıldır olan Çıldır Eyaleti Valiliği görevinde bulunmuş ve yüz yaşının üstünde, Rus egemenliği altında Gürcü yönetimi sırasında 1910 yılında vefat etmiştir (Çelik 2020). Dede Bey’in yaşadığı dönemde Çıldır Eyaleti’nde yapmış olduğu hizmetleri, mertliği ve cesareti yöre halkının hâlâ hatıralarında yer almaktadır. Âşık Şenlik de kendi çağdaşı olan bu mert ve kahraman kişiyi takdir için “Boy Çeker” şiirini söylemiş ve onun bu seçkin karakterinin soyuyla ilgili olmuş olmasına da işaret etmiştir ki Dede Bey’in varisleri de bu olumlu görüşü devam ettirmişlerdir. Dede Bey’in oğlu Hamit Ababay, Çıldır İlçe Merkez Jandarma Karakol Komutan Vekilliği görevinde bulunmuş (1921-1924), torunu Atıf Ababay da dedesinden yıllar sonra 1950’den 1973 yılında emekli oluncaya değin aralıksız olarak Çıldır Belediye Başkanlığı’na seçilerek bu görevi yürütmüştür (Çelik 2020).

Şiirde namert kelimesinin geçtiği “*Namerd gullar mihnet ile islene*” mısraında namertlere bir beddua vardır ve onların sıkıntı, acı ve kedere bulaşmaları ve karışmaları arzu edilmektedir. Şiirde mert kavramı geçmemekle beraber şiirin özü bu ruhu vermektedir. Mert kişinin nasıl olduğu ve olması gerektiği anlatılmaktadır ki bu kişi pek tabii olarak Dede Bey’dir. Şiirde Dede Bey’in güzel hasletleri, ön plana çıkan yönleri ve özellikle mertliği dile getirilmektedir.

“Hökmü adaletim aradan galhdı

Namert ayah atıf meydana çıhdı

Örtülü üz yumuh gözden kim gorhdu

Doslar bahsın o düşmana ağlasın

...

Muhannet insana oldum mudara

Namert düşman mene etti dubara

Fırsat elden getti bulunmaz çare

Arz eyleyin el irfana ağlasın” (s. 236-237).

Yukarıdaki iki dördlük Şenlik’in “Ağlasın” şiirine aittir. On beş kıtadan oluşan bu uzun şiirin tamamı insanlara ve kadere bir sitem şiiridir. Yukarıdaki iki dördlükte de bu duygu yine ön plana çıkmaktadır. “*Namert* ayah atıf meydana çıhdı” mısraında açıkça söylendiği üzere namertlerin tabiri caizse meydanı boş bulup ortaya çıkmaları üzüntü verici bir durum olarak ifade edilmektedir. Bu durumun sebepleri arasında ilk mısra da ifade edildiği gibi hüküm ve adaletin kalkmış olması gösterilmektedir.

İkinci dördlüğüm ikinci mısraında da “*Namert* düşman mene etti dubara” denilerek namert bir kişinin kendisine yapmış olduğu bir hileden, bir oyundan bahsedilmektedir. Pek tabii olarak namerdin hiçbir hesabını açıktan, mertçe görmesi beklenemez. Namert her zaman bir hile ile rakibini yenmeye çalışır ki bu mısra da bunu dile getirmektedir.

“Bir kağız yazmışam Celal-ı Kürd’e

O zaman cavap ver *merdoğlu merde*

Sehsen bin pür silah tamam bir yerde

Yeriyip Kürdistan küllî var gelir” (s. 248).

Âşık Şenlik’in başka bir şiirine ait olan yukarıda ki dördlükte “*merdoğlu mert*” kavramı geçmektedir. Bu ifadeyle mertliğin bir anlamda soydan da geldiğine, atadan babadan evlatlara sirayet ederek devam ettiğine işaret edilmektedir. Hem genetik özellikler hem de aile görgüsü ve terbiyesi göz önünde bulundurulduğunda bu durum bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Gadir Mevla’ım budu sennen dileğim

Merd olanı salma başdan ayağa

Men ezzinem ayağa

Nazlım duruf ayağa

Göreydim mâhcamalın

Üz süreydim ayağa

Mürvet eyle pünhân dolan *merdiğit*

Seryağıflar salar seni ayağa

...

Merd iğitler yalnız yemez payını

Namerd bilmez *merdin* hâkk-ı sayını” (s. 274-275).

...

Yukarıda Âşık Şenlik’in “Ayağa” adlı şiirinin içerisinde mert ve namert kavramının geçtiği ilgili yerler görülmektedir. İlk mısralarda mertler için Allah’a yapılan bir dua dikkat çekmektedir. “Gadir Mevla’ım budu sennen dileğim / *Merd* olanı salma başdan ayağa” mısralarında Allah’a yapılan bir yakarış ve talep vardır. Bu talep; Allah’ın mert insanları baştan aşağı salmaması yani bir anlamda ele güne mahcup etmemesi ve namertlere karşı baş eğmek durumunda bırakmamasıdır. “Mürvet eyle pünhân dolan *merd* iğit / Seryağıflar salar seni ayağa” mısralarında ise mert kişilere bir tavsiye verilmekte ve kendilerine dikkat etmeleri istenmektedir. Kelimenin her anlamı ile arkadan bıçaklanmamaları için dikkatli olmaları, gizli ve tedbirli dolaşmaları istenmektedir Bunun sebebi düşmanlarının ona bir şekilde zarar verme ihtimallerinin olmasıdır. “*Merd* iğitler yalnız yemez payını / *Namerd* bilmez *merdin* hâkk-ı sayını” mısralarında da mertlerin kendi haklarına düşen her ne pay varsa; ekmeklerini, yemeklerini dahi yalnız yemeyerek dostlarıyla ya da ihtiyaç sahipleri ile paylaştıkları; buna karşın namertlerin mertlerin haklarını takdir etmekten uzak, hak bilmez ve nankör oldukları ifade edilmek istenmiştir.

“Gırağa çıhanda *mertlih* satarsan

Domuz kimi dolu dolu atarsan

Faişeler mihmanında yatarsın

Mekânsız mezilsiz yersiz itoğl’it” (s. 320).

“Varsız İtoğl’it” şiirine ait yukarıdaki bu dörtlükte mertlik ifadesi geçmekle beraber asıl ifade edilmek istenen şey namertlik kavramı ve bir namerdin hâl-i ahvâlidir. Namertlerin meydanı boş bulduklarında kendilerini mert gibi takdim ettikleri, fakat aslında hiç de öyle olmadıkları ve hayatlarının her anında kalitesiz, tutarsız ve ahlâksız bir hayat yaşadıkları dile getirilmektedir.

“Nârın mekânına münafık düşer

Mümin kul Sırat’ı kuş gibi aşar

Cennetin bâbına *mertler* ulaşar

Möhbetedif ikramları yarattı” (s. 337)

Bu dörtlükte yer alan “Cennetin bâbına *mertler* ulaşar” mısraında mertlerin cennetin kapısında olacağı oraya onların ulaşabileceği dile getirilmiştir. Bu bir dilek ve temenni olabileceği gibi “Cennet cömertler yurdudur” hadis-i şerifine de bir gönderme yapılmış olabilir. Âşık Şenlik’in dini hassasiyetlerinin yüksek olduğu, manevi konulara olan ilgisi ve yaşamının bu çizgide olmuş olması bu bağın kurulmasını sağlamaktadır.

“Zalim felek girmiş mennen meydana

Ceng-i gazap eyler *merdi merdane*

Hazreti Yusuf teh tuştum zindana

Yunus kimi bahri gama dalmışam” (s. 385).

Bu dörtlük Âşık Şenlik'in oğlu Kasım için yazmış olduğu "Salmıőam" adlı Şiirine aittir. Atılđan ve maceracı bir ruha sahip olan Kasım ara ara baőını belalı iőlere sokarak kendini ve babasını zor durumlara düőürmüőtür (Alptekin ve Coşkun 2006: 382-389). Oğlu Kasım ile ilgili bazı olayları da Şenlik Şiir olarak dile getirip tarihe bir not bırakmıőtır. Bu Şiirini oğlunun biri pusu sonucu yaralanması üzerine hekim ararken gitmiő olduğu bir mecliste söyler. Bir baba olarak oğlunun bulunduğu hle üzülen Şenlik oğlunun iyileőmesi için elinden geleni yapmaya çalışır. Bu Şiirde baba rolündeki Şenlik'in duygu ve düőünceleri görülmektedir.

"Zalim felek girmiş mennen meydana / Ceng-i gazap eyler *merdi merdane*" mısralarında içinde bulunduğu durumu felek ile yapılan bir savaőa benzetmektedir. Bu mücadelenin de mertçe olduğunu ifade eder ki buradan mertlik kavramının önemli bir özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Mertlikte kural drőe mücadele etmektir. Herhangi bir hileye girilmez.

4. SONUÇ

Sosyal konuları iőlemek âşıkların misyonudur. Toplumunu yönlendirme, eğitme, bilgilendirme âőıktan beklenen Őeylerdir. Őenliđin yaşadığı toplumda sosyal bir olumsuzluk olarak kabul edip mert ve namert karőıtlılıđını iőleyip hikmetli sözlerle bu durumu izh etmesi, her Őeyden evvel içinde yetiőtiđi geleneğin vazgeçilmez misyonlarındanr. Őenliđi büyük yapan da geleneği sağlam bir Şekilde yaőatmak ve toplumunu hikmet ile iyi yönlendirme çabasıdır.

Mert(lik) ve namet(lik) kavramları insanlık tarihi boyunca hep var olmuş ve gelecekte de varlıklarını sürdürecek kavramlardır. İnsanların tek bir tip olamayacağı gerçeğinden hareketle mertlerin ve namertlerin her zaman var olacağını kabullenmek gerekmektedir. Bu gerçeklik halk Şiirinde ve âşık tarzı Şiir geleneği içerisinde sıkça yer almıőtır. Sazın ve szn ustası olan âşıklar bu sosyal gerçekliği; mertleri ve mertliği en güzel, en Őekkin ve en veciz ifadelerle överken; namertleri ve namertliği de bir o kadar olumsuzlamıő, lanetlemiő ve yermiőlerdir.

Âşıklık geleneğinin büyük ustalarından biri olan Âşık Şenlik hem sanatında bir zirve olmakla beraber hem de kişisel yaőamındaki tavır, tutum ve tercihleri ile de bir zirveyi temsil temektedir. Sadece kişisel yaőamında değil toplumsal ve milli meselelerde de hiç arkasına bakmadan mertçe en önde yer almayı bilmiő bir karakterdir. Yanlışlara, ihanetlere, namertlere ve namertliğe asla taviz vermeyen Âşık Şenlik bu yaşam felsefesini Őiirlerine de büyük ölçüde yansıtmayı başarmıştır. Şiirlerinin birçoğunda mert ve mertlik kavramlarını işlemiş ve bu kavramlarla ilgili olumlu ve teővik edici ifadeler kullanmış; namert ve namertlikle ilgili ise Şiirlerinde olumsuz ifadeler kullanarak bu kavramlarını nasıl bir zehir olduğunu dile getirmiştir.

Âşıklık geleneğinin bir bakıma toplumu bilinlendirdiği ve terbiye ettiği düşünüldüğünde bu tür kavramların olumlu ve olumsuz olarak âşık Şiirinde yer almasının önemli olduğu görülmektedir. Bu Őiirleri okuyan ve dillendiren toplum, özellikle de genç nesil bir bakıma bu öğütlere göre Őekillenecektir. Bu nedenle başta Âşık Şenlik gibi büyük ustaların ve diğer âşıkların bu tür kavramları sıkça iőlemeleri toplumun geleceği adına çok önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Alptekin, B. & Coşkun, N. (2006). ıldırlı Âşık Şenlik Divanı, Çıldır Belediyesi Yayınları, Ankara.
2. Asker, N. (2019). "Âşık Şenlik'in Şiir Dünyası", Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 3(1) : 94-103.
3. Aslan, E. (2007). ıldırlı Âşık Şenlik (Hayatı-Őiirleri-Karőılaőmaları-Hikyeleri), Maya Akademi. İstanbul.
4. elik, E. (2020). "Çıldır'ın Kısa Yönetsel Tarihi", http://cildirmanset.com/haber/cildirin_kisa_yonetsel_tarihi-7452.html (Erişim: 09.7.2022)
5. obanoğlu, . (1999). "İşgal Edilen Vatan Topraklarında Âşık Edebiyatı'nın İşlevleri ve Âşık Şenlik", Milli Folklor, (42): 89-91.
6. Gökşen, C. (2012). "Âşık Şenlik'in Kars'ın İşgal Yıllarında Söylediği Koçaklama ve Destanların Halk zerindeki Etkisi", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1(3): 118-135.
7. İçel, H. (2009). "ıldırlı Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Halk Kültürü Unsurları", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1): 11-29.
8. Özel, M. (2007). "Halk Şiirinde Mertlik" <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-ozel/halk-iirinde-mertlik-4209> (Erişim: 08.7.2022)
9. Sağlam, S. (2010). "Anadolu ve Türkmen Sahası Edebiyatlarında Mert ve Namert Kavramları zerine Bir Değerlendirme", III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 779-784.

- 10.Sağlam, S. (2017). “Mahtumkulu’nun Şiirlerinde Mert ve Namert Tipi”, bilig Dergisi S. 82 ss. 303-327.
- 11.Yıldırım, Ö. (2018). “Çıldırılı Âşık Şenlik’in Şiirlerinin Dili (giriş-gramer-metin-dizin)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- 12.Yılmaz, B. (2018). “Hıfzı’nın Şiiri’nde İşgal ve Kurtuluş Döneminin İzleri” (Ed. Bican Veysel Yıldız), Ölümünün 100. Yılında Kağızmanlı Hıfzı Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 259-266, Akademi Ajans Matbaa, İstanbul.

İnternet Kaynakları

URL-1: <http://lugatim.com/s/MERT%E2%80%93MERD> (Erişim: 09.7.2022)

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 09.7.2022)

URL-3: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 09.7.2022)

URL-4: <http://lugatim.com/s/N%C3%82MERT%E2%80%93N%C3%82MERD> (Erişim: 09.7.2022)